

CREATION AND SPIRITUALITY IN THE WORK OF CONSTANTIN BRÂNCUȘI

Iuliu-Marius MORARIU

Facultatea de Teologie Ortodoxă / Facultatea de Istorie și Filosofie,
Universitatea „Babeș-Bolyai”, din Cluj-Napoca.
E-mail: maxim@radiorenasterea.ro.

ABSTRACT. *IN THIS RESEARCH, THE AUTHOR TRIES TO HIGHLIGHTS THE MOST IMPORTANT ASPECTS OF SPIRITUALITY AND MISTIQUE FROM THE WORK OF THE GREAT ROMANIAN SCULPTOR CONSTANTIN BRÂNCUȘI. SOME OF THAT ARE PRESENTED AND ANALYSED AND THE MOST IMPORTANT SYMBOLS ARE EMPHASISED AND ANALYSED USING ALSO THE OPINIONS OF SOME OF THE MOST IMPORTANT ANALYSYTS OF THE SCULPTOR. THE CONCLUSION OF THE INVESTIGATION IS THAT, BRÂNCUȘI USED A LOT OF SYMBOLS IN HIS CREATION, BUT HE RESPECTED ITS SIGNIFICATION FROM THE CULTURE OF WHICH THEY BELONG AND, WHEN HE GIVES NEW VALUES TO A SYMBOL, HE RESPECTS THE PATTERNS FROM THE GENUINE CULTURE.*

KEYWORDS: SYMBOL, FISH, ENDLESS COLUMN, TRADITION.

Personalitatea lui Constantin Brâncuși a devenit, atât în timpul vieții, cât și după moartea lui, cunoscută în întreaga lume. Opera lui e dedeparte cea mai prodigioasă din domeniul său. Sensibilitatea lui suscită și astăzi interesul diferiților cercetători care scriu despre diferite aspecte ale gândirii și creației lui. Chiar dacă unele așa-zise opere sunt de-a dreptul hilare¹, interesul pentru personalitatea, opera, gândirea² sau corespondența lui denotă importanța acestui mare român.

Activitatea sa creatoare resimte, apodictic, influența elementelor de religiozitate și spiritualitate. Influențat de experiența lui ca țârcovnic al bisericii din satul natal, dar și de Rodin³

¹ Ca de exemplu cea a lui Gregorian Bivolaru, care încearcă să îl transforme în yoghin. Cf. Gregorian Bivolaru, *Aforisme și cugetări ale genialului artist și yoghin român Constantin Brâncuși*, Editura Shambala, București, 2009. Ce-i drept, din perspectiva apartenenței profesionale, Brâncuși a fost un sculptor ortodox, după cum ține să arate un volum apărut destul de recent (Daniel Ciobotea, *Brâncuși – sculptor creștin ortodox*, Ediția a II-a, Editura Trinitas, București, 2013), însă sculptura lui nu poate fi circumscrișă confesional, elementele ale altor tradiții precum ce a indiană fiind de asemenea regăsite din belșug în creația sa.

² Cu privire la acest aspect, foarte interesantă este și antologia ce cuprinde o parte dintre aforismele, maximele sau cugetările sculptorului. A se vedea: Constantin Brâncuși, *Dodii (aforisme, maxime, cugetări, vorbe)*, ed. Virgil Rațiu, Editura Aletheia, Bistrița, 2002.

³ Cu privire la influența pe care a exercitat-o arta pariziană asupra lui, un cercetător contemporan spune: „Arta lui Brâncuși nu trebuie privită ca un act singular și izolat, deoarece sculptorul a fost foarte probabil influențat, încă de la venirea sa la Paris, de noile curente artistice care aveau să revoluționeze arta secolului XX și implicit de noile idei filosofice care stteau la fundamentul acestora. Fără îndoială că artistul român a fost omul potrivit la locul potrivit,

și ceilalți maeștrii ce i-au marcat destinul, care, la rândul lor, au avut o afinitate aparte pentru elementul religios¹, Brâncuși va crea sub influența spațiului religios, respectând folclorul și spiritualitatea și încercând ca, prin creația lui, să pătrundă tainele diferitelor culturi generatoare de mistică și spiritualitate..

Așa se explică, de exemplu bogatele elemente mistice întâlnite în *Cumințenia pământului*, în cadrul cărora se regăsesc atât elemente ale vechilor religii din antichitate, cât și elemente ale creștinismului, ale diferitelor credințe africane etc. Elementul de la pornește, întâlnit încă din antichitate, în care reprezentarea feminității, a cărei formă arhicunoscută o întruchipează statuia lui Venus din Milo, îl duce pe cel care o admiră cu gândul atât la perechea arhetipală, cât și la sacra dimensiune a maternității, sau la formele pe care le-a întrupat aceasta în creștinism. Descriind din perspectiva conținutului și a influențelor această creație brâncușiană, un cercetător contemporan arăta că:

„Poziția personajului creat de Brâncuși în piatră, cu picioarele unite și cu brațul stâng peste cel drept, amintește de idolii din vechea artă a Cicladelor, din mileniul III î. Chr. (în epoca bronzului timpuriu), dezvoltată în cadrul restrâns al Mării Egee. O lucrare oarecum asemănătoare idolilor din Ciclade, dar cu o vechime mult mai mare (5800 î. Chr.) este și statueta feminină găsită la Tell es-Sawwan (Irak), reprezentând probabil o zeităte. *Cumințenia pământului* face trimitere, la modul general, prin izul arhaic pe care îl degajă, și la lucrările preistorice menționate mai sus.

Această statuie brâncușiană, cu corul drept, cu mâinile și picioarele strânse lângă corp, cu corpul eliptic de pe frunte, prezintă de asemenea similitudini parțiale cu lucrări de artă primitive din Africa și Oceania. Astfel, pe continentul african au fost găsite statui de femei îngenuchiate, din care unele au mâinile încrucișate pe piept (există însă și lucrări artistice reprezentând bărbați în posturi asemănătoare, cu picioarele strânse sub ei și cu mâinile încrucișate). În plus, pe fruntea unei statuete Vili, se poate vedea un semn (circular) bine scos în relief. Astfel de semne, de diverse forme, au fost observate de altfel și la măștile africane.

Sub aspectul expresiei, capul lucrării brâncușiene prezintă ueri asemănări frapante cu capetele Sao din Ciad².

Coloana înfinitului se numără și ea între operele din a căror structură transpar elemente ale mai multor spiritualități³, dintre care, cel mai pregnant este reliefată cea creștină. Această operă,

pentru a crea sculptura modernă, dar tocmai de aceea arta și filosofia sa trebuie plasate, în primul rând în contextul mișcărilor de avangardă de la începutul secolului XX". Sorin Lory Buliga, „*Spirit*” și „*Materis*” în viziunea unui artist filosof: *Constantin Brâncuși*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 2010, p. 36.

¹ Pentru mai multe informații cu privire la aceste aspecte biografice, dar și la altele de acest fel, a se vedea și: Anamaria Nina Berca, *Constantin Brâncuși – monografie*, Editura Grapho, Bacău, 2011; Mihai Cimpoi, *Brâncuși, poet al ne-sfârșirii – eseu*, Tipografia Centrală, Chișinău, 2001, pp. 5-26; Mircea Deac, *Constantin Brâncuși*, Editura Meridiana, București, 1966.

² Sorin Lory Buliga, *Simbolică sacră în opera lui Constantin Brâncuși. Cumințenia pământului – Regele regilor (spiritul lui Buddha – Templul din Indore)*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 2009, p. 42.

³ "Dar așa cum *Coloana fără Sfârșit* se sprijină totodată pe pământ și pe cer, pe marele început și pe marele sfârșit a toate, va fi o mare răsturnare ce va integra cronologic, și în termeni de viață, toate răsturnările, oricare ar fi fost ele în

care, în opinia specialiștilor, reprezintă *chintesența* operei sale¹. Filonul mistic al acestei creații a fost sesizat și de către poeții români sau străini de mai târziu, cărora românul le-a servit drept sursă de inspirație. Un astfel de poet este și Karel Jonckheere, belgian, dacă ar fi să ne raportăm la modul cum se semnează, dar cu origini nordice. Redăm mai jos conținutul unei meditații pricinuite de *coloana* brâncușiană:

„Atât de drept de parcă s-ar deșira un șarpe șuicător
e, fără
cătușe de mâini și de picior
în vertebre de bronz
către neaua luminii

Nici țel ceresc
nici chingă pământeană
nici aripi nici zei

Numele tău
zâmbet
nimic”².

Idealul transcendent al vieții umane este redat așadar într-o manieră artistică de către autor, făcând din opera lui una unică în istoria sculpturii. Simbolistica este, ca și în alte cazuri, una bogată. De altfel, Brâncuși este un maestru al simbolului, de care se folosește pentru a încifra sensuri altminteri greu de identificat și pe care îl pune întotdeauna în slujba artei. Prezența abundentă a simbolului în opera sa constituie o dovadă clară a rolului pe care îl are mistică pentru creator. El cunoaște însă sensurile genuine ale fiecărui simbol, respectă *patternurile* lui pentru cultura din care a fost preluat și, chiar și atunci când este creativ și încearcă să îi dea sensuri noi, o face în consonanță cu tradiția din care el le preia.

Atunci când un anume simbol are semnificații mai mult sau mai puțin similare pentru culturi diferite, situația este mai complicată. Brâncuși se reliază în această situație culturii predominante, fără a neglija însă nici semnificațiile sale din alte tradiții. Un exemplu în acest sens îl reprezintă *peștele*, folosit de mai multe ori în operele lor. Despre simbolistica lui și despre utilitatea pe care o primește la Brâncuși ne oferă detalii Zenovie Cârlușea:

„O altă temă a lui Brâncuși este *Peștele*, simbol al elementului primordial (apa), care în iconografia a numeroase popoare indo-europene, este simbolul

această lume, unde moartea a slujit ca pământ fertil, ca îngrășământ și ca ferment „înaintea vieții”. *Coloana fără sfârșit* devine deci o expresie simbolică a trecerii care contopește armonios toate contrariile” Mihai Cimpoi, *op. cit.*, p. 23.

¹ „Chintesența operei lui Brâncuși este fără îndoială această austeră și perfect echilibrată sculptură arhitecturală pe care a numit-o coloana fără de sfârșit. Rod al unor îndelungate meditații, ea a fost crotăată ca un *opus magnum*, drept una dintre cele mai frumoase sculpturi ale secolului”. Barbu Brezianu, *Brâncuși în România*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1976, p. 153.

² Karel Jonckherre, „Coloana fără sfârșit”, în Ion Caraion, coord., *Masa tăcerii – Simpozion de metafore la Brâncuși*, Editura Univers, București, 1970, p. 203. Pentru o analiză interdisciplinară a *Coloanei infinitului*, a se vedea și: Șerban C. Andronescu, Michael Melczer, *Brâncuși's attempt to infinity*, American Institute for Writing Research / The "Endless Column" Museum, New York / Petroșani, 2004.

fecundității și al înțelepciunii. Întâlnit și la alte popoare, din America Centrală în China, peștele preia și un sens creștin (numele grec *ichtus* / pește, ca ideogramă: Iisus Christos, fiul lui Dumnezeu, Salvatorul, I. K. T. U. S., de unde și prezentarea imaginii peștelui în practica funerară. Mergând la esențializare, Brâncuși a urmărit puritatea expresiei, plutirea, mișcarea, viața..."¹

Toate lucrările sale, din analiza cărora transpare o adevărată nostalgie a infinitului, relevă, așa cum arată un specialist, faptul că:

„Brâncuși a creat, cu profunzimea unui spirit iremediabil întors spre sine, o suită de sculpturi unice, inegalabile în formele lor simplificate până la limita abatractului, aflate însă în corespondență intimă cu forțele naturii și tainele infinitului"².

La baza creației sale a stat spiritualitatea, cu diferitele ei forme. Atașat de spiritualitatea trecutului³ el nu a neglijat însă nici spiritualitatea contemporană și a acordat tradițiilor din care s-a inspirat, un respect aparte.

Spiritualitatea nu se regăsește însă încifrată doar în sistemurile unor credințe cu un oarecare fundament mistic și cu justificare teologică, ci și în tradiția populară. De altfel, în spațiul românesc, aceasta are adesea meritul de a fi cea care încreștinează anumite valori ale ei și contribuie la generalizarea unor valori ale creștinismului, asumându-le ca parte a ființei sale. Cu această tradiție a zonei sale natale, Brâncuși a fost mereu în legătură. El a încercat ipostazierea ei în mai multe opere, dar mai ales în complexul de la Târgu Jiu. Acesta, după cum arată Mircea Deac:

„...este o expresie a legăturii profunde a artistului cu arta populară. „Masa tăcerii” amintește de mesele oltenești populare, din lemn, iar forma coloanei este des întâlnită pe pridvoarele caselor oltenești. Influența artei populare este aici puternic, dând artistului siguranța creatoare și originalitatea geniului.

Poarta este primul semn al locuinței. Pentru țărănul român ea are o semnificație spirituală pe lângă cea ornamentală. Totodată, ea este și un arc de triumf. „Poarta sărutului”, în partea de sus reprezintă o ladă de zestre, din cele ce se găsesc de obicei în casele țărănești. Desenele sugerează o horă – după sculptorul Ciucă ele ar reprezenta o nuntă țărănească. De fapt, repetă în desen săpat imaginea sculpturii „Sărutul”. Coloana este un adevărat simbol al satului românesc și al tradițiilor sale. Nu are nimic formal sau excentric. Din contră, ne uimește prin calitatea și forța semnificației. „Când privim această coloană într-o reproducere fotografică – nota scriitorul italian Mario de Micheli după o călătorie la Târgu Jiu, - e destul de greu să pătrundem sensul puternic al energiei, al vigoarei, închisă în această coloană. Numai când am văzut-o așa de înaltă,

¹ Zenovie Cârlogea, *Brâncuși – orizonturi critice*, Editura „Scrisul Românesc”, Craiova, 2009, p. 85.

² ***, *Românul BRÂNCUȘI*, Editura Tasihub, Sibiu, 1996, p. 12.

³ „Constantin Brâncuși, artistul izolat și refractar, totodată modern și novator în sculpturile lui, a fost atașat, în mod paradoxal, spiritualității trecutului. Homer, Socrate, Platon, Aristofan, aforismele lui Hipocrate, versurile lui Milarepa i-au fost la îndemână, ceea ce l-a determinat pe Erik Satie să-l numească *fratele lui Socrate*. Nu întâmplător, una din sculpturile lui a vea să poarte denumirea *Socrate*. Fără o polemică inutilă, el afirma: „*Nu sunt nici suprarealist, nici cubist, nici baroc, nimic asemănător. Eu cu noutatea mea, vin dintr-o lume foarte veche*”. *Ibidem*, p. 14.

puternică și dreaptă, țâșnind în sus dintr-o dată, fără postament din câmpia goală, mi s-a părut c-am smuls, c-am înțeles dintr-o dată tot secretul artei brâncușiene"¹.

Arta brâncușiană abundă așadar de elemente de spiritualitate. Am încercat aici să reliefăm doar câteva dintre cele mai importante elemente de acest gen, însă ele se regăsesc aproape în fiecare creație a sa. Important este ca noi, ca români să fim conștienți de valoarea lui, de profunzimea gândirii sale și mândri că, spiritualitatea creștină, cu precădere cea răsăriteană, se regăsește la loc de cinste în creația autorului.

BIBLIOGRAFIE

1. Andronescu, Șerban C., Melczer, Michael, *Brâncuși's attempt to infinity*, American Institute for Writing Research / The "Endless Column" Museum, New York / Petroșani, 2004.
2. Berca, Anamaria Nina, *Constantin Brâncuși – monografie*, Editura Grapho, Bacău, 2011.
3. Bivolaru, Gregorian, *Aforisme și cugetări ale genialului artist și yoghin român Constantin Brâncuși*, Editura Shambala, București, 2009.
4. Brâncuși, Constantin, *Dodii (aforisme, maxime, cugetări, vorbe)*, ed. Virgil Rațiu, Editura Aletheia, Bistrița, 2002.
5. Brezianu, Barbu, *Brâncuși în România*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1976.
6. Buliga, Sorin Lory, *Simbolică sacră în opera lui Constantin Brâncuși. Cumințenia pământului – Regele regilor (spiritul lui Buddha – Templul din Indore)*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 2009.
7. Idem, „*Spirit*” și „*Materis*” în viziunea unui artist filosof: *Constantin Brâncuși*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 2010.
8. Caraion, Ion, coord., *Masa tăcerii – Simpozion de metafore la Brâncuși*, Editura Univers, București, 1970.
9. Cârlușea, Zenovie, *Brâncuși – orizonturi critice*, Editura „Scrisul Românesc”, Craiova, 2009.
10. Cimpoi, Mihai, *Brâncuși, poet al ne-sfârșirii – eseu*, Tipografia Centrală, Chișinău, 2001.
11. Ciobotea, Daniel, *Brâncuși – sculptor creștin ortodox*, Ediția a II-a, Editura Trinitas, București, 2013.
12. Deac, Mircea, *Constantin Brâncuși*, Editura Meridiana, București, 1966.
13. ***, *Românul BRÂNCUȘI*, Editura Tasihub, Sibiu, 1996.

¹ Mircea Deac, *op. cit.*, p. 43.